

Ekspert: "Avropa Azərbaycanla olan əməkdaşlığa çox yüksək dəyər verməlidir"

AZƏRTAC Atlantik Şurasının Vaşinqtondakı Qlobal Enerji Araşdırmaları Mərkəzinin baş elmi işçisi, BMT Avropa İqtisadi Komissiyasının Davamlı Enerji üzrə layihəsinin Məsləhət Şurasının üzvü və BMT AİK-in Qaz üzrə Ekspertlər Qrupunun üzvü Con Roberts ilə müsahibəni təqdim edir.

- *Cənab Roberts, Avropanın enerji təhlükəsizliyinin arxitekturası enerji böhranının başlanğıcı və Rusiyadan tədarükün azalması fonunda necə dəyişdi?*

- Böhran qarşımıza eyni anda iki vəzifə

qoydu ki, onların həlli ilk baxışdan bir-birinə zidd yanaşmalar tələb edir. Birincisi, bu, 2022-ci ilin fevralında Rusiyanın Ukraynaya qarşı genişmiqyaslı müdaxiləsindən sonra Rusiya qazının tədarükünün itirilməsi ilə Avropada yaranmış birbaşa böhrandır. İkincisi isə, biz uzunmüddətli böhranla, iqlim dəyişikliyi ilə üz-üzəyik. Onun nəticələri gözləniləndən daha sürətli şəkildə üzə çıxır və bu da qısamüddətli itkilərə səbəb olur. Avropanın qarşısında duran hazırkı vəzifə - əsasən qaz olmaqla, qazıntı mənbəli yanacağın sabit tədarükünü təmin etməkdir. Lakin bu, Avropanın daha çox qazıntı yanacağına ehtiyacı olduğu anlamına gəlmir. Söhbət mövcud həcmələrə etibarlı çıxış imkanından gedir. Problem ondadır ki, tədarük sabitliyinin təmin olunması uzunmüddətli müqavilələr və investisiyalar tələb edir. Qısamüddətli enerji sabitliyini təmin etmək üçün uzunmüddətli öhdəliklərə və maliyyələşməyə ehtiyac var. Amma bu, qazıntı yanacağının istehlakının azaldılması tendensiyası ilə ziddiyyət təşkil edir. Hələ ki, bu paradoksun necə həll olunacağını bilmirik.

Bununla paralel olaraq, iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizə üçün qazıntı mənbəli enerji mənbələrindən mümkün qədər tez imtina etməliyik. Bu, müəyyən qədər bərpaolunan enerji mənbələrinin artan ölçətanlığı sayəsində mümkündür. Lakin hələ də külək əsən və ya günəş parlayan zamanlar istisna olmaqla, bu mənbələr ölçətan olmadıqda, enerji tələbatını ödəmək üçün yetərli gücə sahib deyilik. Ən kritik məqam isə odur ki, biz hələ də genişmiqyaslı və etibarlı enerji saxlama sistemlərinə - istər batareyalar, istər hidroakkumulyasiya stansiyaları, istərsə də binalarda istilik yığıcı vasitələrinə malik deyilik. Bu, bu gün qarşılaşdığımız enerji dilemmasının əsas mahiyyətidir.

- *Sizcə, qarşıdakı illərdə Avropanın enerji təhlükəsizliyi üçün ən ciddi çağırışlar hansılardır? İnfrastruktur üçün fiziki təhdidlər, siyasi qeyri-sabitlik, investisiya çatışmazlığı, yoxsa başqa amillər?*

- Ən ciddi çağırış, şübhəsiz ki, Ukraynada davam edən müharibədir. Ümumilikdə Avropada siyasi sabitlik ideal vəziyyətdə deyil, amma fəlakətli də sayılmaz. Düşünürəm ki, daxili problemlərin çoxunun öhdəsindən gələcəyik. Lakin Rusiyadan qaynaqlanan təhdidlərə qarşı hələ də aydın qarşıdurma planımız yoxdur. Tam müdafiə sistemi qurmaq üçün bir neçə ilə ehtiyac olacaq və hazırda Avropanın aparıcı ölkələrinin əksəriyyəti məhz bu işlə məşğuldur.

- *Avropanın qaz boru kəmərinə alternativ olaraq təbii maye qaz (LNG) üzərində qurduğu strategiya nə dərəcədə dayanıqlıdır? Sizcə, bu, uzunmüddətli həll ola bilərmi?*

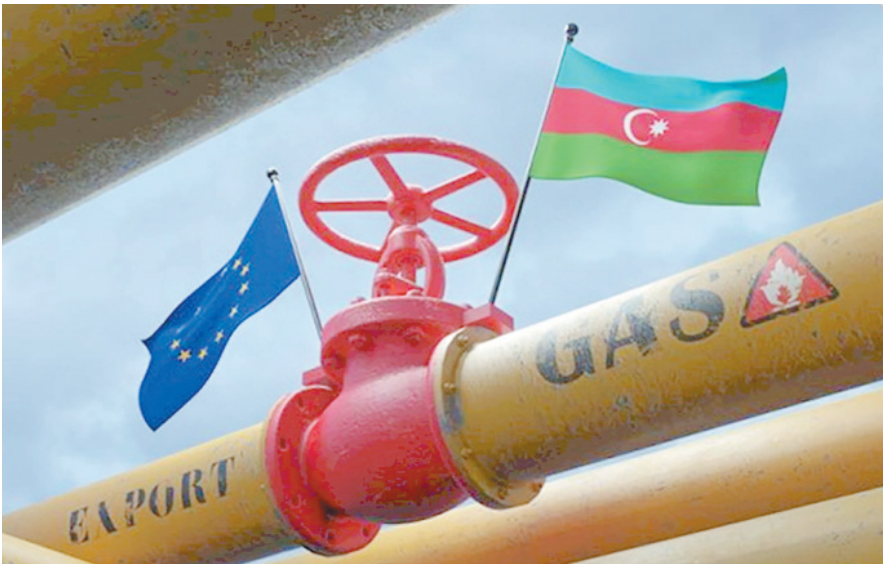
- İcəzənizlə, əvvəlki suala bir məqamı da əlavə etmək istərdim, çünki bu məsələ onunla sıx bağlıdır. Avropa daxilində infrastruktur əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşib. Artıq sahilyanı terminallara daxil olan təbii maye qazın qitənin dərinliklərinə daşınması xeyli asanlaşıb və bu proses daim təkmilləşdirilir. Qazın Avropa daxilində paylanması hələ ideal səviyyədə olmasa da, durmadan yaxşılaşır.

LNG məsələsinə gəlincə, hazırda Avropa iki əsas təchizatçıdan asılıdır və yaxın gələcəkdə üçüncü bir təchizatçının da bazara daxil olacağı gözlənilir. Bu iki əsas təchizat-

çı, əlbəttə ki, ABŞ və Qətərdir. ABŞ-da hazırda enerji, xüsusilə də qazıntı yanacaqlarının ixracını fəal şəkildə dəstəkləyən bir administrasiya hakimiyyətdədir. Buna görə də yaxın perspektivdə ABŞ-dan tədarük baxımından ciddi bir problem görmürəm. Qətər isə qaz istehsal güclərini kəskin şəkildə artırır və məhsullarını bütün dünyaya kommersiya əsaslı satmağa yönəlib.

Bundan əlavə, Afrika sahillərində yeni ofşor qaz ehtiyatları da istismara verilməkdədir. Beləliklə, məsələ qazın mövcud olub-olmamasında deyil, onun Avropaya, Asiyaya, yoxsa bu iki region arasında necə bölüşdürülməyindədir. Bu da tamamilə qiymətdən asılı olacaq, başqa heç nədən deyil və bu, siyasi təzyiqlərə baxmayaraq, belə də

qalacaq. Ona görə də mən LNG tədarükündə hər hansı ciddi problem görmürəm. Üstəlik, gələcək ilin sonuna qədər Afrikada da daxil olmaqla əlavə LNG terminallarının işə düşməsi gözlənilir.

Bundan əlavə, Avropa hələ də Norveç və Şimali Afrikanın əhəmiyyətli hissəsi kimi böyük mənbələrdən qaz tədarükünü davam etdirir.

- *Yeni geosiyasi şəraitdə enerji təchizatçıları kimi Mərkəzi Asiya və Yaxın Şərqin rolunun transformasiyasını necə görürsünüz?*

- Yaxın Şərq resursların yüksək konsentrasiyasına görə, Xəzər bölgəsi ilə müqayisədə daha vacib region olaraq qalacaq. Bu bölgə hələ də dünyadakı ixraca yönəlmiş neft və qaz ehtiyatlarının yarısından çoxuna malikdir. Bununla belə, müəyyən məhdudiyyətlər də mövcuddur. Məsələn, İran dünyanın ən böyük qaz ehtiyatlarına sahib olsa da, paradoks şəkildə qazın xalis idxalçısıdır. Bu, İranın ölkə daxilində neft istehlakını mümkün qədər azaltmağa və bununla da ixrac üçün daha çox neft saxlamağa çalışması ilə bağlıdır. Bununla belə, Yaxın Şərq enerji sahəsində həlledici rol oynamaqda davam edir.

Mərkəzi Asiya isə iki istiqamət üzrə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Birincisi, region xüsusilə qaz sahəsində Çinin əsas neft və qaz təchizatçılarından biridir. Bu isə Mərkəzi Asiyayı Rusiya ilə rəqabətə gətirir. Daha dəqiq desək, bu vəziyyət Çinə qazın həcmi və qiymətləri üzrə danışıqlarda Rusiya ilə Mərkəzi Asiya arasında manevr etmək imkanı yadır. Bu, ciddi geosiyasi amildir. Qərbə qaz

tədarükü məsələsinə gəldikdə isə, Mərkəzi Asiya hələ də əhəmiyyətli miqdarda neft ixrac edir. Lakin bu prosesin çətinliyi ondan ibarətdir ki, Qazaxıstanın neftinin əsas hissəsi Rusiya ərazisindən keçən "Caspian Pipeline Consortium" (CPC) boru kəməri vasitəsilə nəql olunur. Əgər Mərkəzi Asiya anlayışını genişləndirərək bura Xəzəryanı ölkələrdən biri olan Azərbaycanı da daxil etsək, mənzərə dəyişir.

Azərbaycanın dünya bazarlarına çıxışı Gürcüstan və Türkiyə üzərindən keçən etibarlı nəqliyyat marşrutlarına əsaslanır. Bu, istər Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri ilə, istərsə də Avropanın dərinliklərinə uzanan Cənub Qaz Dəhlizi vasitəsilə reallaşır. Azərbaycanın ixrac etdiyi enerji həcmələri qlobal miqyasda çox böyük olmasa da, onlar Avropa üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Bu, sadəcə balanslaşdırıcı element deyil, strateji resursdur. Hazırda Bakıdan Ceyhana gündəlik təxminən 460 min barel neft nəql olunur. Azərbaycanın əsas yatağı olan Azəri-Çıraq-Günəşli yatağında isə hasilat gündəlik təxminən 331 min barel təşkil edir. Bu tədarük səviyyəsinin qorunub saxlanması vacibdir, çünki neft Azərbaycanın həm rifahı, həm də sabitliyi üçün əsas rol oynamaqda davam edir. Lakin Avropanın faktiki enerji tələbatı baxımından qaz daha mühüm yer tutur.

Azərbaycan isə özü ilə əlaqəsi olmayan xüsusi bir problemlə üz-üzədir: Avropa hələ

- *Qaz tələbatının yaşıl transformasiya səbəbindən dəyişə biləcəyi şəraitdə qaz tranziti ilə məşğul olan ölkələr hansı çağırışlarla üzləşir?*

- Məncə, qaz tələbatı ilə yaşıl sektorun inkişafı arasında balansı qorumaq olduqca çətin vəzifədir. Qaz hələ də baza yüklərini təmin edə bilir və bizə bu baza yükləri hələ bir müddət lazım olacaq - enerji saxlanması problemi, xüsusilə də akkumulyator texnologiyaları vasitəsilə həll olunana qədər. Hazırkı mərhələdə mənim fikrimcə, Avropa planlaşdırıcılarının qarşısında duran əsas vəzifə qazın və bərpaolunan enerji mənbələrinin inkişafını bir-birinə rəqib deyil, bir-birini tamamlayan proseslər kimi qiymətləndirməkdir. Hər iki sahə paralel şəkildə inkişaf etdirilməlidir. Eyni zamanda bunu açıq şəkildə qeyd etməliyəm ki, qaz sektorunun inkişafı məhdud miqyasda arzuolunandır. Bu sahədə çox fəal genişlənmə yolverilməzdir, çünki məqsəd karbon emissiyalarını artırmaq deyil. Lakin müəyyən inkişafa ehtiyac var - həm infrastruktur baxımından, həm də istehsal baxımından. Avropa baxımından qaz hasilatının artırılması üçün ən uyğun mənbələrdən biri məhz Azərbaycandır.

- *Rusiya enerji resurslarından imtina şəraitində Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təminatında strateji rolunu necə qiymətləndirirsiniz?*

- Bu önəmlidir. Bu son dərəcə faydalıdır. Bununla belə, əgər Azərbaycandan qaz tədarükü dayansa - məsələn, bir böhran, Gürcüstanda baş verə biləcək bir hadisə və ya keçmişdə artıq boru kəmərlərini bağlamış Rusiyanın müdaxiləsi səbəbindən - Avropa çökməyəcək. Avropa sistemi kifayət qədər çevikdir və hazırda Azərbaycan tərəfindən tədarük olunan 13 milyard kubmetr qazın itirilməsi ilə başa çıxmaq qabiliyyətinə malikdir. Lakin heç bir şübhə yoxdur ki, hazırkı 13 milyard kubmetrlik qaz tədarükləri və Azərbaycanın bu həcmi 20 milyard kubmetrə çatdırmaq istiqamətində söyləri - 2022-ci ildə Avropa İttifaqı (Aİ) ilə imzalanmış Anlaşma Memorandumuna uyğun olaraq - son dərəcə faydalıdır. Bu baxımdan, ikitərəfli münasibətlər prizmasından yanaşdıqda, bu, həqiqətən də önəmli tərəfdaşlıqdır. Avropa öz enerji əlaqələrinə, xüsusilə Azərbaycanla olan əməkdaşlığa çox yüksək dəyər verməlidir.

- *"Cənub qaz dəhlizi", xüsusilə TANAP və TAP layihələrini tam şəkildə həyata keçirilmiş hesab etmək olarmı, yoxsa siz onun genişləndirilməsi və modernləşdirilməsinə ehtiyac görürsünüz?*

- "Cənub qaz dəhlizi"nin bütün sistemi ilkin olaraq genişlənmə imkanı nəzərə alınmaqla layihələndirilib. Yeni boru kəmərlərinin çəkilişi minimal səviyyədə aparılmaqla belə genişlənməyə əlavə kompressor stansiyalarının quraşdırılması hesabına nail olmaq mümkündür. Bu, əlbəttə, müəyyən xərclər tələb edir, lakin tamamilə yeni boru kəməri sisteminin tikintisi ilə müqayisədə bu xərclər xeyli azdır. Beləliklə, sistemin çevikliyi mövcuddur.

- *Azərbaycanın uzunmüddətli enerji sazişləri sahəsindəki siyasətini və ixrac marşrutlarını şəxələndirməyə yönəlmiş söylərini necə qiymətləndirirsiniz?*

- Azərbaycanın neft hasilatı sahəsində siyasəti əsasən sabitləşməyə - yəni istehsalın cari səviyyədə saxlanılmasına yönəlib. Qaz hasilatının isə artırılması planlaşdırılır, bərpaolunan enerji istehsalı isə çox sürətlə artmalıdır. Əsas məqam ondan ibarətdir ki, bu istiqamətlərin hamısı paralel şəkildə inkişaf etdirilir. Mən bu strategiyayı məntiqli hesab edirəm, çünki Azərbaycanın daxili qaz tələbatı artır və daxili istehlak üçün proqnozlara ehtiyac var.

Bundan əlavə, Azərbaycan elə bir mövqedədir ki, indi olmasa da, dörd-beş ildən sonra Avropaya əlavə olaraq altı-yeddi milyard kubmetr qaz tədarük edə biləcək. Lakin bu səviyyəyə çatmaq üçün vaxt tələb olunur.